

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVI (2018),
Книжка / Issue 2

ПРЕМИНАВАНЕ НА ПРАВОСЛАВНИТЕ ЕПАРХИИ ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ ПОД ЮРИСДИКЦИЯТА НА СРЪБСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

ЙОСИФ, митрополит Тетовско-Гостиварски

TRANSITION OF THE ORTHODOX EPARCHIES IN VARDAR MACEDONIA UNDER THE JURISDICTION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH

YOSIF, Metropolitan of Tetovo and Gostivar

Abstract: During the First Balkan War Vardar Macedonia was occupied by troops of the Kingdom of Serbia, to which it was formally annexed after the Second Balkan War under the signed peace treaty of Bucharest on July 28, 1913. The fall of Vardar Macedonia under Serbia's authority immediately reflects on the church situation there, since without concern to the aspirations and attitudes of the Orthodox population in the newly acquired Macedonian lands, the Serbian Orthodox Church took control of the local eparchies. Both the Ecumenical Patriarchate and the Bulgarian Exarchate do not recognize the administration of the Serbian Orthodox Church over Vardar Macedonia. They continue to regard these eparchies as part of their diocese. By imposing a regime of total repression, Serbia, along with the imposition of its state authority over Vardar Macedonia, also imposed the church power of the Serbian Orthodox Church, including the complete replacement of the clergy as well.

The official recognition of the affiliation of the eparchies in Vardar Macedonia to the diocese of the Serbian Orthodox Church became possible after World War I, in which Serbia fought as an ally on the side of the Entente what places it in a favorable position. In March 1920, as a result of the agreement reached with the Holy Synod of Constantinople Ecumenical Patriarchate a single autocephalous Serbian Orthodox Church with the rank of Patriarchate was established. In February 1922, the Ecumenical Patriarch Meletius IV issued the necessary Patriarchal tomos for recognition of the Serbian Patriarchate and the accession of the eparchies of Vardar Macedonia and Bosnia and Herzegovina to it. The cost of this recognition is the large sum of 1.5 million gold francs paid to the Ecumenical Patriarchate by the government in Belgrade.

Key words: Vardar Macedonia, Orthodox Eparchy, Bulgarian Exarchate, Serbian Orthodox Church, Ecumenical Patriarchate, Kingdom of Serbia.

В хода на Първата балканската война (1912–1913 г.) територията на Вардарска Македония е окупирана от войските на Кралство Сърбия, към което тя е и официално присъединена след края на Междусъюзническата война (1913 г.) по силата на подписания Букурещки мирен договор от 28 юли (10 август по нов стил) 1913 година. Попадането на Вардарска Македония под властта на Сърбия се отразява веднага и на църковното положение там. Без да се интересува от желанията и нагласите на православно население в новопридобитите македонски земи, Сръбската православна църква поставя под свой контрол тамошните епархии, макар че както Цариградската патриаршия, така и Българската екзархия не признават наложената от сръбската държава със силата на оръжието сръбска църковна администрация над Вардарска Македония от страна на СПЦ и продължават да считат тези епархии за част от своя диоцез. Поставяйки Вардарска Македония в режим на тотални репресии, Сърбия успоредно с налагането на своята държавна светска власт налага и църковната власт на СПЦ, вклю-

чително и чрез подмяната на духовенството там¹. От църковно-правна гледна точка новоналожената в резултат на държавната намеса на правителството в Белград църковна власт на СПЦ над териториите, присъединени към Кралство Сърбия в резултат на Букурещкия мирен договор, е неканонична и силно уязвима. Канонично признатите граници на диоцеза на Сръбската православна църква начело с Белградския митрополит, са определени, съгласно договореностите с Цариградската патриаршия през м. октомври 1879 г., признаващи на СПЦ автокефалност в рамките на определените на Берлинския конгрес през 1878 г. граници на Княжество Сърбия (от 1882 г. – Кралство Сърбия). Вследствие на това независимо от разширението на Сръбското кралство след войните от 1912–1913 г. Цариградската Вселенска патриаршия има основания да настоява, че новоприсъединените към Сърбия земи продължават да бъдат под нейната собствена църковна юрисдикция, така, както са били и преди войните, а диоцезът на СПЦ остава в границите си от 1879 г. Така погледнато, и за църквата, и за държавата в Сърбия, въпросът за урегулирането на църковния статут на присъединените македонски територии и признаването под някаква форма на правото на Белградския митрополит и Сръбската църква да ги администрират е от изключителна важност и той е въпрос не само църковно-правен, но също така политически, а неговото благоприятно за Сърбия разрешаване би било също така и сериозна крачка за утвърждаване на сръбското държавно и политическо господство във Вардарска Македония. Това положение на напълно неканонична църковно-административна власт на църквата в Белград над епархиите във Вардарска Македония се запазва дълго време и фактически през цялото първо десетилетие след завладяването на вардарския дял на Македония от Сърбия, въпросът с узаконяването на претенциите на сръбската църква за това, че тези земи вече са станали част от нейния църковен диоцез остава нерешен, въпреки започнатите още през 1914 г. преговори с Константинополската вселенска патриаршия по този въпрос.

Решаването в угода на Белград на въпроса с признаването на принадлежността на епархиите във Вардарска Македония към диоцеза на Сръбската църква става възможно вече след Първата световна война, в която Сърбия воюва като съюзник на страната на Антантата и това я поставя в благоприятното положение да е сред страните – победителки във войната, а на нея съответно да се гледа (особено от страна на Франция) като на един от стожерите на установения нов световен ред, по-конкретно на Балканите.

В резултат на новите международни реалности по време на и след края на Първата световна война великосръбската хегемонистична политика на Белград, маскирана като идея за южнославянско единство, намира апогея на своята реализация в създаването на новата държава – Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС), която е прокламирана на 1 декември 1918 г. и която е фактически правоприменник на предишното Кралство Сърбия. И в новото кралство като логично продължение на дотогавашната сръбска политика на Вардарска Македония продължава да се гледа като на „Южна Сърбия“, а населението ѝ да се третира като сръбско въпреки категоричната изява на това население като несръбско.

Успоредно със създаването на новата държава се предприемат и стъпки за осигуряването на църковно-институционалното единство на православната църква на територията на КСХС. Още на 18 декември 1918 г. по инициатива на Белград в гр. Карловац е свикана обща конференция на самостояните православни църкви, които са считани за сръбски като национална принадлежност, на която са представени Сръбската автокефална православна църква, Карловацката автокефална сръбска архиепископия, Черногорската автокефална православна църква, Босненско-херцеговинската автономна православна църква и православната църква от Далмация и Истрия. Пряката цел на конференцията е да се манифестира желанието за обединението им в една единна Сръбска православна църква, чиято юрисдикция да се разпростира върху цялото православно население на новата обединена държава на

¹ Фактически през 1912–1913 г. Сърбия насилствено налага църковната юрисдикция на Белградско-Карловацката митрополия над Вардарска Македония [Белчовски, Ј. 1990, с. 133–134; Атанасов, А. 2015, с. 60]. За разлика от екархийските владици обаче, които в хода на сръбската окупация първоначално са били лишени от правото на свободно придвижване и са били поставени под наблюдение от сръбските власти, а впоследствие – и направо прогонени, гръцките патриаршески владици са били оставени в епархиите си, а функционирането на сръбската църковна администрация във Вардарска Македония е било улеснено и от факта, че двама от по-рано назначените там от Цариградската патриаршия митрополити – тези на Скопската и на Велешко-Дебърската епархия – са били сърби и вече спокойно са могли да упражняват своите архиерейски функции, освободени от конкуренцията на Българската екзархия, но и от контрола на Вселенската патриаршия.

сърби, хървати и словенци, разпростираща се над територия от близо четвърт милион квадратни километра, а инициативата за осъществяването на тази цел очаквано е предоставена на митрополията в Белград. На свикания в Белград архиерейски събор на СПЦ през февруари 1919 г. е взето решение да се организира конференция на всички православни архиереи в страната – както тези от автокефалните църкви, така и всички други предстоятели на епархии, които се намират в новата територия на кралството, като се изготви и програмата за обединението им в една обща и единна Сръбска православна църква.

Планираната конференция е проведена още през м. май 1919 г. и на нея е прокламирано духовното и административното единство на всичките представени църковни области, като е избрано и временно ръководно тяло – епископски събор със седалище в Белград, което е наречено „Средищен архиерейски събор за обединение на сръбската църква“ [Атанасов, А. 2015, с. 61; Илиевски, Б. 2011, с. 10]. Дейността на този събор е санкционирана през август 1919 г. от държавата в лицето на крал Петър I Караджорджевич и на неговия син – принц-престолонаследника и регент на кралството Александър Караджорджевич, с т.нар. „Уредба за устройството на Архиерейския събор“ от 28 август 1919 г.

За формирането на новата обединена Сръбска православна църква, която има амбицията да бъде призната за патриаршия, както и за получаването на църковно-правни основания за нейната юрисдикция над голяма част от новоприсъединените епархии и най-вече – тези във Вардарска Македония, е било от изключителна важност и необходимост получаването на съгласието на Вселенската патриаршия, поради което и с възможно най-голяма бързина се пристъпва към възобновяване на преговорите с нея, започнати още през 1914 г., но прекъснати заради Първата световна война.

В започналите през 1919 г. и продължили цяла година преговори със Светия синод на Константинополската вселенска патриаршия², архиерейският събор в Белград и изпратената в Цариград сръбска делегация са можели да разчитат на пълната подкрепа на правителството на КСХС с неговия твърде значителен дипломатически, финансов и политически ресурс, което изцяло предпоставя и благоприятният за сръбската страна изход от преговорите. Основните искания на Белград в тези преговори са следните: 1. Обновяване на Печката патриаршия, с което СПЦ да бъде издигната в ранга на напълно самостоятелна и автокефална поместна православна патриаршия; 2. Цариградската патриаршия да се откаже в полза на СПЦ от своята църковна юрисдикция над православните епархии и църковни общини в Босна и Херцеговина и Вардарска Македония, които се намират на територията на КСХС; 3. Признаване на обединението на всички православни църкви в КСХС в една единна Сръбска православна църква – патриаршия.

През март 1920 г. в резултат на постигнатото споразумение със Светия синод на Константинополската вселенска патриаршия, е създадена единната автокефална Сръбска православна църква с ранг на патриаршия и същевременно е направена решителна крачка в посока на административно-църковното подчиняване на земите във Вардарска Македония на новата Сръбска патриаршия в Белград³. До това се стига, след като на 18 март 1920 г. делегатите на Обединената сръбска православна църква и на Цариградската патриаршия се споразумяват за възстановяване на Сръбската патриаршия, което споразумение е одобрено още на следващия ден от Св. синод на Вселенската патриаршия. Също така архиерейският събор на Вселенската патриаршия взема решение (под номер 2056 от март 1920 г.), с което давал своята принципна благословия за присъединяването на епархиите от т.нар. „Южна Сърбия“ (т.е. от Вардарска Македония) и от Босна и Херцеговина към Обединената сръбска православна църква.

На 12 септември 1920 г. официално е провъзгласено възобновяването и обединяването на Сръбската патриаршия, което всъщност е прокламирано три месеца преди това с нарочен кралски

² Преговорите са започнати със Св. синод на Цариградската патриаршия, тъй като вселенският патриарх Герман V подава оставка и напуска катедрата си през октомври 1918 г., а патриаршеският престол остава вакантен чак до март 1921 г. [Илиевски, Д. 1972, с. 104; Белчовски, Ј. 1990, с. 135–137; Атанасов, А. 2015, с. 61].

³ Илиевски, Д. 1972, с. 104; Атанасов, А. 2015, с. 61. Много показателен за ролята, която е изиграла държавата за създаването на новата автокефална Сръбска православна църква – патриаршия, е фактът, че обединяването на отделните православни църковни области в КСХС в единна СПЦ начело с патриарх, е прокламирано със специален кралски указ на 17 юни 1920 г. Според този указ в новия диоцез на обединената СПЦ влизат диоцезите на дотогавашните автокефални Белградска, Карловацка и Черногорска митрополия и на автономната Босненско-Херцеговинска митрополия, както и още Рашко-Призренската, Скопската, Преспанско-Охридската, Битолската, Струмишката и Велешко-Дебърската митрополия, Задарско-Истрийската и Боко-Которската епархия и части от Воденската митрополия и Дойранската епископия.

указ. Окончателното признаване на постигнатите договорености със Синода на Цариградската патриаршия от 1920 г., т.е. и окончателното признаване на принадлежността на епархиите от македонските земи в КСХС към диоцеза на СПЦ от страна на Вселенската патриаршия обаче, следвал да бъде осъществено едва след издаването на съответния патриаршески декрет (т.нар. „томос“ – τόμος) от вселенския патриарх, какъвто в този момент все още не е избран, както и, разбира се, след изплащането на съответното финансово обезщетение на Патриаршията за загубените приходи от епархиите, от които тя се отказва в полза на СПЦ. Патриаршеският томос е издаден едва през м. февруари 1922 г. от новия цариградски вселенски патриарх Мелетий IV (1921–1923), като преди това на патриаршията в Цариград от правителството на КСХС изцяло е изплатена като обезщетение крупната сума от 1,5 млн. златни франка [вж. също **Димевски, С.** 1965, с. 205; **Илиевски, Д.** 1972, с. 103–106; **Белчовски, Ж.** 1990, с. 136; **Атанасов, А.** 2015, с. 61–62].

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Атанасов, А. 2015 – А. Атанасов. Историко-духовниот континуитет на Македонската православна църква во традициите на Охридската архиепископија. Велес, 2015. [A. Atanasov. Istorisko-duhovniot kontinuitet na Makedonskata pravoslavna tzhkva vo traditziite na Ohridskata arhieriskopiya. Veles, 2015.]

Белчовски, Ж. 1990 – Ж. Белчовски. Автокефалноста на Македонската православна църква. Скопје, 1990. [Y. Belchovski. Avtokefalnostta na Makedonskata pravoslavna tzhkva. Skopje, 1990.]

Димевски, С. 1965 – С. Димевски. Црковна историја на македонскиот народ. Скопје, 1965. [S. Dimevski. Tzhkovna istoriya na makedonskiot narod. Skopje, 1965.]

Илиевски, Б. 2011 – Б. Илиевски. Македонско-српските црковни односи 1944–1970. Скопје, 2011. [B. Ilievski. Makedonsko-srpskite tzhkovni odnosi 1944–1970. Skopje, 2011.]

Илиевски, Д. 1972 – Д. Илиевски. Автокефалноста на Македонската православна църква. Скопје, 1972. [D. Ilievski. Avtokefalnostta na Makedonskata pravoslavna tzhkva. Skopje, 1972.]